

A központi és helyi adóbeszedés gyakorlatának és az adózási morál alakulásának kölcsönhatásai

Átengedett központi adók jelentéstartalmának változásai, avagy hogyan csökkent az önkormányzatok részesedése

Az állam, mint az adóztatási jog szuverenitásának hordozója, átengedi ennek az adóztatási jognak egy részét a helyi decentralizált szintnek, és ellenőrzi is annak gyakorlását. Az önkormányzatok adóztatási joga ennél fogva nem eredeti, hanem származékos, és ahogy azt látni fogjuk, korlátozott.

Többféle modell létezik a világban az állami és a helyi költségvetés kapcsolatára. Az *egyik végtetnek* számít az a rendszer, amelyben az önkormányzatok bevétele kizárólag állami támogatásból áll. Ebben a modellben csak központi adórendszer működik, így valójában helyi adókról nem is beszélhetünk. A helyi igazgatás teljes mértékben függ a központi kormányzattól, védtelen és kiszolgáltatott. Ennek a modellnek is vannak előnyei, hiszen az önkormányzatok adminisztratív költségei is beépülnek a központiba, és a központ sokkal jobban nyomon tudja követni a pénzek felhasználásának útját, ami hatékonyabbá, racionálisabbá teszi az önkormányzatok gazdálkodását.

Szolidáris az államháztartás rendszere, ha az önkormányzat által – önállóan – meghatározott adót központosítják, és az állam dönti el az újraelosztás során, hogy az önkormányzat milyen feladatot lát el és mennyi pénzből. A települések abszolút adóközösségének előnye, hogy a bevételek arányosítása lehetővé válik, csökkenhetnek a strukturális különbségek. A gazdagabb települések ugyanakkor nem lesznek érdekeltek bevételeik növelésében, mivel azok egy részét úgymint elvonják tőlük.

A *harmadik modellben az önkormányzatok teljes önállóságot élveznek*, függetlenek a központi költségvetéstől, szabadon határozhatják meg, milyen adót milyen mértékben vetnek ki. A központi adók teljes vagy megosztott mértékben helyi adókká változnak. Az önkormányzatok nagyobb felelősséggel tudnak dönteni, hiszen saját magukra utaltak. Az önálló helyi adóztatás a speciális helyi adottságok használatából, hasznosításából származó előnyből kívánja

1 Főiskolai docens, BGF; e-mail cím: sipos.agnes@kkk.bgf.hu.

a helyi közösségeket részesíteni. Ennek a típusnak az a veszélye, hogy a helyi politika könnyen szembekerülhet az állam gazdaság- és pénzügyi politikájával.

A *vegyes rendszerben* – mely egyesíti a szolidáris és a teljesen önálló modell elemeit – meghatározott adók a központi költségvetésbe kerülnek befizetésre, és onnan osztják fel, más adók pedig közvetlenül az önkormányzati bevételeket gazdagítják. Megvalósul az együttműködés és összhang a szintek között: az önkormányzatoknak önálló döntési jogosítványaik vannak bevételeik meghatározását illetően, s e bevételeket egészítik ki a központi pénzek átengedett vagy megosztott adók formájában. Németország mellett Magyarország adórendszere is ebbe a modellbe tartozik. Természetesen e modelleken belül számos altípus van az államszerkezet, a döntési hatáskör, a központi és helyi források arányának, a közfeladatok számának és a hagyományoknak a függvényében.

Magyarországon tehát – ahogy az az imént említésre került – a vegyes rendszer érvényesül, melynek folyamatos korrekciója megfigyelhető az önkormányzati rendszer kialakításától napjainkig. Az önkormányzatok önállóságának növelésére vagy éppen rovására végrehajtott központosítás a rendszerváltás kezdete óta érvényesülő tendencia, mely nem csupán a feladatellátási kötelezettségeket érintette, hanem a feladatok finanszírozási kereteit is.

Szemléletes példa erre a *személyi jövedelemadó*, illetve a gépjárműadó bevételeinek elosztása. Amikor 1988-ban bevezették az szja-t mint új adónemet, a törvény értelmében a településeken lakók által befizetett összeg egésze visszakért a helyi szintre, vagyis a tanácsokhoz. 1990-ben az alábbi kérdések merültek fel az adónem jövőjét illetően:

- Részesüljenek-e a települési önkormányzatok az állandó lakóik által (két évvel korábban) befizetett személyi jövedelemadóból, és legyen-e ez 100%-os?
- Változtassanak-e a települési önkormányzatokat megillető adó vagy adórész önkormányzatok közötti elosztási arányain, vagy sem?

A törvényjavaslat mind a két kérdésben nemleges álláspontra helyezkedett: „nem felel meg az elvárásoknak, nem teremti meg a kapcsolatot a helyi jövedelmi háttér és a helyhatóság gazdasági ereje között”. Ellenkezőleg, a foglalkoztatásban és a jövedelmekben meglévő különbségeket az adó felerősíti, esetenként eltorzítja a benne lévő kedvezmények révén. A nagyfokú differenciálódás s az emiatt szükséges kiegészítő mechanizmus együttesen azt indokolták, hogy az önkormányzati bevételekben mérséklődjék ennek az adóbevételnek a jelentősége.

A sávosan progresszív adó visszafoghatja a teljesítményeket, másrészt a központi szervek számára tágabb lehet a „láthatatlan” jövedelmek köre és nagyobb a volumene, mint a helyi önkormányzatok számára. Álláspontom szerint a helyi önkormányzatok nagyobb arányban képesek ténylegesen megadóztatni az általában láthatatlannak minősített jövedelmeket, amit

indokol a helyi kapcsolatok szorosabb volta² és a nagyobb elkötelezettség a helyi közteherviselés irányába.

Az 1990. évi CIV. törvény rendelkezése a Magyar Köztársaság 1991. évi állami költségvetéséről és az államháztartás vitelének 1991. évi szabályairól az alábbi volt:

1.§ (6) A települési önkormányzatokat az állandó lakosság által 1989-re bevallott – az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal által településenként kimutatott – személyi jövedelemadó 50%-a illeti meg. Azoknak az önkormányzatoknak, amelyeknél az 1989. január 1-jei állapot szerinti egy állandó lakosra jutó személyijövedelemadó-bevétel 50%-a nem éri el a 3200 forintot, a bevételt e szintig az állami költségvetés kiegészíti. Ezen túlmenően azon városi önkormányzatoknak, amelyeknél az így számított összeg nem éri el az 5000 forintot, a bevételt e szintig, de legfeljebb 25 millió forinttal az állami költségvetés kiegészíti.

Az 1991. évi költségvetési törvény meghagyta ezt a jogi megoldást, miszerint az szja 50%-ban marad átengedett központi adó, és az önkormányzatok ilyenképpen keletkező bevételkiesését állami támogatásokkal pótolja.

Az átengedett központi adóbevétel már a 90-es évek közepétől egyre csökkenő részben illette meg a helyi önkormányzatokat. 1991-től már csak a *befolyt összeg felét* kapták meg az önkormányzatok, 1993-ra *harminc százalékra* csökkent az arány. 1995-től kicsivel több mint 35 százalék jutott vissza a településekhez az szja-ból az alábbiak szerint: 29 százalék biztosan a befizető lakhelyét gazdagította, 6 százalékot normatívan juttattak az önkormányzatoknak.

Az 1996. évi CXXIV. törvény a Magyar Köztársaság 1997. évi költségvetéséről rendelkezése szerint:

23. § (1) A helyi önkormányzatokat együttesen az állandó lakosok által az 1995. évre bevallott – az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (a továbbiakban: APEH) által településenként kimutatott – személyi jövedelemadó 38%-a 135 652 millió forint összegben illeti meg a (2)–(9) bekezdésben foglaltak szerint.

(2) Minden települési önkormányzatot megilleti az állandó lakosok által bevallott és településenként az (1) bekezdés szerint kimutatott személyi jövedelemadó 22%-a, összesen 78 535,3 millió forint.

1998-ra csak 20 százalék maradt helyben az adott településen lakók befizetéseiből, 2000 óta ez az arány tartósan 10 százalék alatti volt, a 2013. költségvetési évtől kezdve pedig 0 százalék az szja visszaosztási aránya, egyedül a magánszemély által bérbe adott termőföld jövedelmét terhelő szja marad helyben a földterület fekvése szerinti települési önkormányzatnál.³

2 Egy kistelepülésen mindenki tudja, hogy pl. az orvos elfogad-e hálapénzt vagy sem, s ha igen, akkor mekkora ennek a szokás szerinti összege. Gyakorlatilag nulla annak a valószínűsége, hogy ilyen körülmények között az orvos nagyságrendileg kevesebb hálapénzt vall be.

3 Ez a jövedelemadó-rész 1998-tól illeti meg a települési önkormányzatokat.

Kezdetben a *gépjárműadó* is olyan központi bevételnek minősült, amelyet az állam teljes mértékben az önkormányzatoknál hagyott. A településeken beszedett gépjárműadó fele a helyieké 1992-től, 2003-tól pedig az egész bevétel a helyi önkormányzatokat illette meg. A 2015. költségvetési évben a központi költségvetést a gépjárműadóból beszedett bevétel 60%-a, míg a beszedést megvalósító önkormányzatokat a 40%-a illette meg, és gyakorlatilag három éve változtatás nélkül kerül megállapításra a helyi szintet megillető átengedett központi adók rendszere.

2013-tól a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszere jelentősen átalakult, bevezetésre került a *feladatalapú finanszírozás*. A 2014. évi költségvetési törvényjavaslat is a 2013. évi költségvetés elveit követi,⁴ a jogalkotó a rendszer korrekcióját végezte el a 2013. évi tapasztalatok alapján. A települési önkormányzatokat megillető átengedett bevételek – a 2013. évi költségvetésről szóló törvényben foglaltakkal megegyezően – az alábbiak:

- a települési önkormányzat által a gépjárművek után beszedett adó 40%-a,
- a gépjárműadóhoz kapcsolódó bírságokból, pótlékokból és végrehajtási költségekből származó bevétel 100%-a,
- a termőföld bérbeadásából származó jövedelem utáni személyi jövedelemadó 100%-a.

A termőföld bérbeadásából származó jövedelem adóztatása a föld fekvése szerinti önkormányzati adóhatóság⁵ feladata, az ebből származó bevétel is őt illette meg. Az adóalanynak a fenti illetékességi szabály szerinti önkormányzathoz kell bejelentést tennie a tevékenység megkezdéséről, beszüntetéséről.

Ha a bérleti díjat kifizetőtől kapja a magánszemély (azaz egyéni vállalkozótól, gazdasági társaságtól), akkor az esedékes díj kifizetése előtt a kifizető levonja az adót,⁶ és a bérbeadó már adózott összeget vehet kézhez. Ha a bérlő nem minősül kifizetőnek (például magánszemély, őstermelő), akkor a bevallási kötelezettség a bérbeadót⁷ terheli.

4 Az önkormányzatok finanszírozása a 2013. évi költségvetési törvényben jóváhagyott előirányzathoz képest összességében 9,4%-kal emelkedett, azonban ez az összeg 0,7%-kal alacsonyabb, mint a 2013. évi tényleges kifizetés.

5 Ha a bérbeadó több önkormányzat illetékességi területén rendelkezik termőfölddel, amelyeket bérbe ad, akkor az adóbevallást, adóbefizetést önkormányzatonként külön-külön kell teljesítenie. Ha a terület a főváros illetékességi körébe tartozik, akkor az adóztató önkormányzat a fővárosi önkormányzat, a kapcsolódó ügyekben a fővárosi önkormányzat jegyzője illetékes eljárni.

6 A kifizető a kifizetést követő hó 12. napjáig befizeti az adót, és a következő év február 15-éig bevallást ad be erről.

7 A kötelezettséget a következő év március 20-ig kell teljesítenie, az érintett önkormányzat által rendszeresített formanyomtatványon. Negyedévente adóelőleg-fizetési kötelezettség is terheli. Ugyanez a helyzet, ha a bérlő kifizetőnek minősül, de az adólevonással kapcsolatos feladatának bármilyen okból nem tett eleget, vagy a bérleti díjat, annak egy részét természetben (például búza, gyümölcs stb.) fizette meg.

Az adózási morál értelmezése, a morált befolyásoló tényezők

Ahhoz, hogy az adómorál fogalmának meghatározásához közelebb kerülhessünk, először az erkölcs és a morál fogalmát kell tisztázni. Az erkölcs a társadalmi normák egyik fő típusa, egy adott társadalom által generációkon át, tapasztalatok alapján szintetizált és helyesnek ítélt viselkedési szabályok összességét jelenti. Más szavakkal, egy közösség értékítéletét arra vonatkozóan, hogy mi a helyes és helytelen, így segítve a társadalmi jó és rossz megkülönböztetését.⁸ A latin 'mos' szóból ered a mai morál fogalmunk, a 'mos' alapjelentése 'akarat', mely elsősorban az objektív értelemben vett akarat, ami szokásban, erkölcsben, törvényben nyilvánul meg. Távlabbi értelemben a 'mos' jelentheti az egyén akaratát is, szemléletét és lelkületét, de mindig vonatkoztatva a szokásra, erkölcsre és a jogra.

A szakirodalomba Frey és Weck-Hannemann (1984) vezették be az adómorál⁹ fogalmát, napjainkra számos és több tudományterületet átölelő publikáció foglalkozik az adómorál kérdéskörével. Helyesen fogalmazza meg az adózás egyik alapproblémáját Méder szerzőtársaival, miszerint „...nincs »adófizetési ösztön«. A »fizessék vagy ne fizessék adót« kérdése viszonylag új az emberiség történetében, s ezáltal több vonásában is különbözik az együttműködés más fajtáitól. Az adózás kikényszerítésének nagy kérdése: az egyén képtelen a csalók hatékony megbüntetésére. Az elszigetelt egyed csak úgy tudná büntetni az adócsalót, hogy ő sem fizet adót” (Méder et al. 2012).

Korábbi kutatások (Allingham – Sandmo [1972] és Yitzhaki [1974]) az adókerülésre mint szerencsejátékra tekintettek, azt vizsgálva, hogy adott valószínűségű adóellenőrzéssel feltárt adókerülés esetén és az adókerülés mértékével arányos büntetés mellett mennyi keresetet valának be a kockázatkerülő egyének. Az adómorál vizsgálatával kapcsolatosan egyre többször merül fel napjainkban a kísérleti ultimatum-, diktátor- és bizalmi játékok lefuttatása, a kísérleti gazdaságtan eszközrendszerének beépítése a kutatásba. *Az empirikus megfigyelések megerősítik, hogy az adómorál fontos szerepet játszik az adócsalás magyarázatában*, mivel az erkölcsi viselkedés sokszor nem független az egyének számára referenciacsoportnak számító személyek megfigyelt viselkedésétől (Méder 2012; Simonovits 2010).

8 A törvények és a jog összefüggésben állnak az erkölccsel, a moralitás és a legalitás összefügg egymással, de a kettő nem azonos. Az erkölcs legbensőbb mivoltában, szándékaiban és lelkiismeretében érinti az embert, azaz a személy belső énjéhez tartozik, amelyről nem ítéltet a bíró (de internis non iudicat praetor). A legalitás ellenben a törvény előtti felelősséget jelenti (Turay 2000).

9 Az adókerülést gyakran az ún. Laffer-görbével magyarázzák, amely az adóbevételt kizárólag a marginális adókulcs függvényében ábrázolja. Frey és Weck-Hannemann (1984) szerint az adómorálnak legalább akkora szerepe van az adóbevétel alakulásában, mint az adókulcsnak.

Az adómorál történeti és szociokulturális determinációi

Feltételezésem szerint a mai magyar adómorál egyik okozati eleme történeti és az ebből fakadó szociokulturális tényezőkben keresendő. Ha visszatekintünk a XX. század első felére, történeti távlatban is érzékelhető az adóelkerülés, adómorál kérdésének mély társadalmi beágyazottsága. Móricz Zsigmond *Rokonok* című regényében a zsarátnoki főügyész mondata: „Mert Magyarországon egy baj van, egy óriási nagy baj: Magyarországon az emberek nem szeretnek adót fizetni... Senki sem szeret... én sem.”¹⁰ Azt láthatjuk, hogy majd’ egy évszázaddal később sem sokat változott a helyzet. Az adózásról legtöbben még mindig nem úgy gondolkodnak, hogy azzal hozzájárulnak a közjavak előállításához a társadalom érdekében, hanem mint kikényszerített elvonásról, amiért nem kapnak cserébe közvetlenül semmilyen ellenszolgáltatást. Tovább rontja az adómorált, hogy bizonyos rétegek kivonják magukat az adózás alól, és a rendes adófizető alanyokra hárul az egyenlőtlen adóteher, gyakorlatilag ezzel elveszik azok kedvét is az adófizetéstől, akik eddig jogkövető módon jártak el.

A szocialista gazdaságpolitika hatása a mai adómorálra

Sok korábbi szocialista rezsim országában a kormány és a közigazgatás erős diszkrecionális hatalommal rendelkezik az erőforrások elosztása fölött, ami növelheti a korrupció kialakulásának valószínűségét. A korrupció valójában értékelhető úgy is, mint annak a hatásnak a negatív következménye, hogy az állampolgárok bizalma az államszervezetben, bürokratikus hatalomban alacsony. Tanzi (2002: 28) különböző helyzeteket említ, melyekben a korrupció fő kiváltó oka az adóztatás lehetett:

- A törvények nehezen értelmezhetők és többféleképpen érthetők, így az adófizetőknek az értelmezés során szükségük lehet segítségre.
- Az adófizetés folyamatos kapcsolatot feltételez adófizető és adóhatóság között.
- Az adóhatóság hivatalnokainak bérezése nem megfelelő szintű.
- Az adóeljárás (pl. az adózó kiválasztásának folyamata adóellenőrzésre) híján van a transzparenciának, és nincs szigorúan nyomon követve az adóhatóság által.
- Az adóhatóság hivatalnokainak erős méltányossági jogkört biztosítanak a törvények (pl. adókötelezettség meghatározása, adóalany adóellenőrzésre kiválasztása, stb.).

A szocializmus éveiben Magyarországon a természetes személyek jövedelemét alapvetően két kategóriába sorolták. Egyrészt a munkabér jellegű jövedelem viszonylag elhanyagolható adó-

¹⁰ Móricz Zsigmond: *Rokonok*, 19. o. (mek.oszk.hu/01100/01150/01150.rtf).

terhet viselt, míg a természetes személyek vállalkozási jövedelme, valamint a passzív jövedelem (mint a kamat, a bérleti díjak, az osztalék) aránytalanul magas, olykor 100 százalékos effektív adóterhet (Tanzi 1991).

A progresszív adózás – hasonlóan a vállalatok jövedelemadóival kapcsolatos szabályozáshoz – visszafogta a vállalkozó kedvet, illetve az ilyen jellegű tevékenységből eredő jövedelmek bevallását. Ebben a szabályozási környezetben a vállalkozási jövedelem eltitkolása tehát tipikus attitűddé vált Magyarországon.

Az újkori adórendszer és az adómorál

A nyolcvanas évek végén – a politikai rendszerváltást röviddel megelőzve – Magyarország gazdasági berendezkedése gyökeresen megváltozott, így az adórendszer is jelentősen módosult, a szabályozási környezet kialakítása nagyban támaszkodott az OECD európai tagországainak gyakorlatára. A piacgazdaság újraindította a vállalkozás alapításának lehetőségét, és ehhez igazodóan a jövedelemadózási is jelentősen átalakult.¹¹

Szemben a szocializmus éveiben kialakult adómegállapítási eljárásokkal, a rendszerváltást követően előtérbe került az önadózás mechanizmusa. Önadózás esetén az adófizető saját maga állapítja meg, vallja be és fizeti meg az adót – mondhatni önkéntes alapon.¹² Tekintve, hogy a rendszerváltást megelőzően mind a vállalatok, mind a természetes személyek esetében úgymond szankcionális adókulcsok terhelték az „extraprofitot”, az adófizetők a jövedelmeik eltitkolásában váltak érdekeltté. *Az adórendszer megreformálásával és a jövedelemadó-kulcsok jelentős csökkenésével azonban az adófizetők nem tudtak hirtelen megválni erősen gyökeret vert, korábbi tapasztalataiktól.* Kornai véleménye szerint (1990) ezen feltételek mellett *alapvetően hibás egy adórendszert ilyen mértékben az önkéntes adóbevallásra építeni.* Ugyanis ilyen környezetben az önkéntes adóbevallás nem szolgáltatja az adóköteles jövedelem valós értékét, és az állam (annak adóbeszedő apparátusa) kiegészítő információk megszerzésére kényszerül (például vagyonosodási vizsgálatokból eredő információkra, irigykedő szomszédok terhelő nyilatkozataira). Kornai végső soron ironikusan azt is felveti, hogy a magyar, önkéntes bevallásra építő jövedelemadó-rendszerben minden háztartásban szükség volna egy „őrálló” adóbeszedőre, aki napi szinten ellenőrzi a megszerzett jövedelmek mértékét. Az önkéntes be-

11 A rendszerváltást követően mind a vállalatok, mind a természetes személyek jövedelmét továbbra is progresszív módon terhelte a jövedelemadó, de az adókulcsok mértékében nagyarányú csökkenés következett be. A természetes személyekre vonatkozó adókulcsok 20 és 60 százalék között alakultak, majd a kilencvenes évek elejére a marginális adókulcs 50 százalékra csökkent.

12 Adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény 26. §-a ma is önadózás formájában írja elő a jövedelemadókkal kapcsolatos adókötelezettségek teljesítését.

vallás elmaradásában keresendő moralitás problémájára Kornai javaslatként az imperszonális adók¹³ alkalmazását javasolja.

Adatelemzés, az empirikus kutatás következtetései

Kornai 1996-ban megállapította, hogy a magyar társadalom a rögzült erkölcsi normáktól és viselkedési rutinoktól a rendszerváltást követő években, évtizedben sem tudott megszabadulni, és az adómorál vonatkozásában jelentős fejlődés nem mutatkozott (Kornai 1996). Megállapíthatjuk, hogy az utóbbi évek gazdasági-társadalmi folyamatai sem eredményeztek pozitív változást az adómorál területén, sőt romlott a helyzet Magyarországon: minden eddiginél több, csaknem 360 ezer adóvégrehajtás van folyamatban, ezzel együtt az adóvégrehajtással érintett tartozás összege 2013. év július végén megközelítette az ezer milliárd forintot.¹⁴

Az MNB kutatóinak vonatkozó elemzése szerint a jövedelemadó-bevallások és az áfa-befizetés adatainak vizsgálata azt mutatja, hogy az adóelkerülés miatt a GDP negyedének-harmadának megfelelő adóalap tűnik el Magyarországon, ami nemzetközi összehasonlításban is nagymértékűnek tekinthető.¹⁵

A foglalkoztatottak körülbelül 14 százalékát teszik ki az önfoglalkoztatók (egyéni vállalkozók és a társas vállalkozások személyesen közreműködő tagjai), akik nem vállalják a többletadóterheket, és egy hasonló munkakörben foglalkoztatott alkalmazotthoz képest aránytalanul kisebb mértékben fizetnek adót és járulékot.¹⁶

Ezeknek a negatív gazdasági-társadalmi feltételeknek az ismeretében jutott eszembe az az ötlet, hogy megvizsgálom az egyén adófizetési hajlandóságát, ismereteit a helyi önkormányzatoknak visszajuttatott adóbevételeket illetően és vélekedését a nem szabálykövető, erkölcsi értékrendnek nem megfelelő magatartásokkal kapcsolatosan. Ennek a vizsgálatnak a lefolytatásához egy kérdőívet készítettem, melyet jelen tanulmány mellékleteként csatoltam.

A kérdőívet 95 válaszadó töltötte ki, akik döntő többségükben a BGF-re járó, felnőttképzésben részt vevő hallgatóink és kisebb részben BGF-es munkavállalók.

13 Imperszonális adó ez alapján az adóterhet viselő végső fogyasztó fizetőképességét figyelmen kívül hagyó forgalmi adó (a magyar adórendszerben általános forgalmi adó néven ismert, európai szóhasználattal élve hozzáadottérték-adó), hiszen minden vevő ugyanazon adókulcsok alapján fizeti meg a forgalmi adót, függetlenül fizetőképessége mértékétől.

Musgrave (1989) munkásságában találunk utalást a perszonális és imperszonális adók megkülönböztetésére. A perszonális adók azok, amelyeket az adófizető személyes fizetőképességének függvényében állapítunk meg, az imperszonális adók esetében nem vizsgáljuk az adó megfizetőjének karakterét. Ezen túlmenően imperszonális adónak minősül a vagyonadó, ami szintén eltekint az adófizető személyétől.

14 <http://vallalkozoi.negyed.hu/vnegyed/20130903-romokban-az-adomoral.html>.

15 MNB Műhelytanulmányok 65. sorszámú tanulmánya (Krekó – P. Kiss 2007).

16 <http://blog.ucmsgroup.hu/az-adovaltozasok-hatasa-az-adomoral-tekinteteben/>.

A 95 válaszadó közül 75 szerint vannak átengedett központi adók. Utóbbiak véleménye szerint a gépjárműadóként beszedett bevételnek átlagosan 29%-át engedik át a helyi önkormányzatoknak, míg az szja-bevételek esetében ezt a hányadot jóval alacsonyabbra, mindössze átlagosan 10,82%-ra teszik. Meg kell jegyezni, hogy mind a gépjárműadó, mind az szja-bevételek esetében kiemelkedően nagy a válaszok szórása: előbbi esetben 31,75, utóbbi esetben 17,55 százalékpont a szórás értéke, ami az átlagokhoz viszonyítva igen jelentős heterogenitásra utal a válaszok terén. Összességében elmondható, hogy a válaszadók nincsenek tisztában az átengedett központi adók nagyságával, de alapvetően a beszedett adóbevétel kisebb hányadára gondolnak, persze jó néhány kivétellel (pl. volt, aki szerint mind a gépjárműadó, mind pedig az szja-bevétel 100%-a a helyi önkormányzatot illeti).

De nemcsak az átengedett adók hányadával nincsenek tisztában; soknak tartom a 95 válaszadó közül azoknak a számát, akik úgy nyilatkoztak, hogy nincsenek átengedett központi adók ma Magyarországon. Alapfeltételezésem volt, hogy a főiskolai képzésben (nem elsőévesek közül kerültek ki a válaszadók, és az átlagéletkoruk 30 év volt) részt vevők közül egy-két kivételtől eltekintve tudni fogják a tényt, hogy az szja- és a gépjárműadó átengedett központi adónemként működik, és gyarapítja mind a központi, mind a helyi alrendszer bevételeit. Az ezen a területen tapasztalt nem megfelelő tájékozottsággal függ össze az is, hogy mindkét adónem esetében jóval nagyobb szórást kaptam a helyi önkormányzatoknak visszajuttatott adóbevétel arányát illetően, mint amit vártam.

Érdemes megfigyelni, hogy a válaszadóknak pontosan a fele nyilatkozott úgy, hogy hajlandó lenne akár plusz adóterhet is vállalni, ha biztos lehetne abban, hogy a pluszban befizetett adó kizárólag a helyi közösség bevételét képezné. Ezen a téren a férfiak tűnnek inkább hajlandóknak plusz adóterhet viselni (1. táblázat). A férfiak átlagosan több mint két százalékponttal magasabb adóterhet is hajlandóak lennének vállalni a jelenlegi 16%-hoz képest annak érdekében, hogy a pluszbevétel a helyi önkormányzat törekvéseit segítse. A nők esetében ez az átlagos pluszadóteher-vállalás majdnem egy százalékponttal alacsonyabb, mely különbség a két nem között szignifikánsnak tekinthető ($F = 5,31$; $p = 0,023$).

1. táblázat: Adótehernövekmény-viselési hajlandóság (százalékpont)

Nem	Átlag	Szórás
Férfi	2,13	2,55
Nő	1,16	1,55

Általánosan elismert tézis, miszerint elfogadottabbak lehetnek az olyan befizetések, amelyek helyi szolgáltatásokhoz kötődnek, mert a befizetés és a szolgáltatás közötti kapcsolat jobban érzékelhető. A Tiebout-modell megközelítése szerint az egyének egyenesen vásárlóként jelennek meg, amikor a „programcsomagok” alapján eldöntik, melyik helyi önkormányzat területére költöznek (Tiebout 1956). Ez teszi Tiebout szerint lehetővé, hogy a helyi közjavakat hatékonyan állítsák elő, hiszen ahogy a vásárló a piaci áruk között választ az árak figyelembevételével, úgy választ az egyes közösségek által biztosított közjavak között a fizetendő helyi adók alapján.¹⁷

Ennek egyik következménye az lesz, hogy a hasonló preferenciájú polgárok, illetve vállalkozások egy-egy körzetben csoportosulnak.¹⁸ Tiebout elmélete a mobil gazdasági erőforrásokért folyó „hatékony kormányzatközi verseny” számos modelljét ihlette.

A 2. táblázatban a főbb vizsgálati szempontok közötti páronkénti korrelációs együtthatókat láthatjuk. Vastaggal azok a korrelációs együtthatók kerültek kiemelésre, melyek 5%-os vagy annál kisebb szignifikanciaszinteken elfogadhatók szignifikánsnak. Az alábbiakban néhány érdekesebbet emelnék ki közülük, ami a vizsgálati téma szempontjából különösen érdekes.

Úgy tűnik, hogy a férfiak jobban támogatják a helyi önkormányzatok finanszírozásának kérdését, mert ők azok, akik nem csak többet lennének hajlandóak adózni a helyi önkormányzati bevételek gyarapítása érdekében, de úgy is vélik, hogy mind a gépjárműadóból, mind az szja-bevételekből nagyobb arányban részesülnek a helyi önkormányzatok. Bár ez utóbbi csak egy vélekedés, ami, mint láttuk, a jelenbeli valósághoz képest valószínűleg túlzó, mégis azt gondolom, hogy érdemes rá kitérni. Nem gondolom, hogy mindez csak szisztematikus, pozitív irányú tévedés lenne a férfiak esetében. Összekapcsolva a plusz adóteher vállalásának hajlandóságával, úgy gondolom, elég jól jelzi azt a szándékot vagy törekvést, miszerint *a férfiak inkább támogatnák a közpénzek elosztásának, felhasználásának helyi szintekre történő delegálását.*

Az emberek adómorálját jellemző változónak jelen felmérésben az tekinthető, hogy a feltételezett 30%-os adóteher esetén a számlaérték hány százalékát lennének hajlandóak egy fiktív számláért kifizetni, ha tudják, hogy ez a tranzakció kockázatmentes (0% a lebukás valószínűsége). Természetesen gazdasági szempontból értelmetlen 30%-os adóteher mellett a fiktív számla értékének 30%-ánál magasabb összeget kifizetni a számláért, így az adott változónak ez volt az

17 Mindaddig, amíg a fizetendő adók összhangban vannak azzal a marginális költséggel, amit a helyi szolgáltatások kiterjesztése jelent az új betelepülőre, addig az eredmény éppúgy paretói értelemben optimális, mint a magán-szektor esetében. Az iparüzési adó például ösztönzője lehet azoknak a fejlesztéseknek, helyi szolgáltatásoknak, amelyeket az önkormányzatok a vállalatoknak kínálnak.

18 Ez megoldást jelenthet arra a Samuelson (1954) által azonosított problémára, hogy az egyének nem hajlandók feltárni a közjavakra vonatkozó preferenciáikat, így azok társadalmilag optimális mennyisége nem határozható meg. Ha az önkormányzatok által nyújtott „lokális közjavakat” csak a helyben élők élvezhetik, akkor a mobilitási döntéssel mindenki egyben a közjószág iránti preferenciáját is elárulja.

elvi maximuma. A könnyebb értelmezhetőség miatt a válaszokat átskáláztam oly módon, hogy 100%-os adómorálnak azt tekintettem, ha valaki kockázatmentes esetben sem hajlandó fiktív számláért fizetni, 0%-os adómorálnak pedig azt tekintettem, ha valaki az adóterhek megfelelő összeget inkább egy fiktív számláért fizeti ki, mintsem a költségvetésnek. Talán megdöbbentő, de a válaszadók 29,5%-a lényegében inkább bárkinek hajlandó az adóterhet jelentő összeget teljes egészében kifizetni egy fiktív számláért, csak ne a költségvetésbe kerüljön... Még ha 0% is a lebukási kockázata, nyilván tudja, hogy morális szempontból rosszat tesz és a magatartása elítélendő.

Nem meglepő módon pozitív irányú, viszonylag jelentős kapcsolat van egy személy machivellista személyiségjegyeinek erőssége és a kockázatmentesen fiktív számlára költeni kívánt összeg nagysága között ($r=0,346$). Ez két okra is visszavezethető: egyfelől, akiknek erős machivellista személyiségjegyei vannak, azok számára nem jelent különösebb problémát az egyéni haszonszerzés a közösség vagy a társadalom kárára; másfelől pedig inkább tekintenek a hatalmat gyakorlóakra úgy, mint opportunistákra, öncélú emberekre, ami könnyen igazolhatja saját cselekedetüket, mellyel az adóbevételeket csökkentik.

2. táblázat: Az adómorált jellemző tényezők korrelációs együtthatóinak mátrixa

	Helyi ök. rész. gépj.	Helyi ök. rész. szja	Plusz- adó ök. javára	Fiktív szla (0%)	Fiktív szla (25%)	Fiktív szla (50%)	Fiktív szla (75%) ^a	Mach- pont	Nem
Helyi ök. részes. gépj.	1								
Helyi ök. részes. szja	0,2382	1							
Plusz adóteher ök. javára	-0,1016	-0,0368	1						
Fiktív szla (lebukás: 0%)	-0,1875	0,0374	-0,0601	1					
Fiktív szla (lebukás: 25%)	-0,1402	0,0230	-0,0326	0,6209	1				
Fiktív szla (lebukás: 50%)	-0,0765	0,0203	0,0415	0,2900	0,6214	1			
Fiktív szla (lebukás: 75%)	-0,0043	-0,0701	0,0084	0,1648	0,4485	0,8010	1		
Mach-pont	0,0431	0,0586	0,0750	0,3462	0,2215	0,1685	-0,0024	1	
Nem	0,2023	0,3042	0,2325	0,1590	0,1633	0,1724	0,1899	0,144	1
Kor	0,0495	0,0241	-0,1153	-0,2458	-0,1510	-0,2339	-0,1657	-0,273	-0,045

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók kora és a kockázatmentesen fiktív számlára költeni kívánt összeg nagysága között negatív irányú, közepesnél gyengébb kapcsolat van ($r=-0,246$). Hangsúlyozni kell, hogy mindez nem azt jelenti, hogy a kor előrehaladtával az emberek adómorálja javulna. A vizsgálat keresztmetszeti adatokként hasonlított össze embereket, ami azt az eredményt hozta, hogy

a vizsgálat időpontjában az idősebb személyek adómorálja szignifikánsan jobb, mint a fiataloké. Ebből tehát nem vonható le az a téves következtetés, hogy majd idősebb korukra javulni fog az adómoráljuk, sőt. *Ebből sokkal inkább az az ijesztő kép rajzolódik ki, miszerint a kor előrehaladtával a mostani idősebbek kilépnek az adót fizető aktív korúak közül, és helyüket majd az a korosztály veszi át, melynek már a mában is jelentősen alacsonyabb az adómorálja.* Összességében ez semmiképpen nem az adómorál idővel történő erősödése felé mutat. Véleményem szerint a fiatal korosztály adómorálját illetően olyan lépések megtétele lenne szükséges, ami ezt a negatív tendenciát vissza tudja fordítani, és nem hagyja még jobban megerősödni. Nyilván a mintában szereplők adófizetési hajlandósága – ha nem sikerült ezen a téren az állami beavatkozás – nem fog javulni, egyrészt tovább romolhat („eddig sem fizettem, ezután sem fogok”, „nem buktam le” stb.), másrészt ezt a meglehetősen negatív mintát viszik tovább és tárják követhető magatartásként az új generáció elé.

A különböző lebukási valószínűségekhez tartozó, *fiktív számlákra költeni kívánt összegek közötti kapcsolatokról egyfelől elmondható, hogy nem függetlenek egymástól* (nyilvánvaló, hogy csak az fog lebukási esély mellett is fiktív számlára költeni, aki kockázatmentesen is megtenné mindezt, bár fordítva ez már nem feltétlenül igaz), másfelől pedig az is jól látható, hogy erős kapcsolat csak a hasonlóan alacsony vagy hasonlóan magas kockázatú esetek között van. A kockázatmentes, illetve a nagyon alacsony lebukási kockázatú összegek között pozitív irányú, közepesnél erősebb kapcsolat van ($r=0,621$), míg a magasabb kockázatú összegek között pozitív irányú, erős kapcsolat ($r=0,801$). Természetesen a lebukás kockázata negatívan hat a fiktív számláért cserébe kifizetni kívánt maximális összegre, ami jól látható a 3. táblázatban is.

A válaszadók átlagosan az adótehernek akár a felét is hajlandóak kifizetni egy fiktív számláért, ha annak nincsen kockázata. Ha a lebukási valószínűség 25%, akkor az összeg, amit még hajlandóak érte kifizetni, lényegében feleződik. Még nagyobb mértékű a csökkenés, ha a lebukás kockázata újabb 25 százalékponttal magasabb, míg kirívóan magas kockázat esetén a fiktív számla értéke szinte minimálisra csökken. A kockázat és a számláért fizetni kívánt maximális összeg között a kapcsolat erősen negatív és szignifikáns ($F=48,56$; $p=0,0000$).

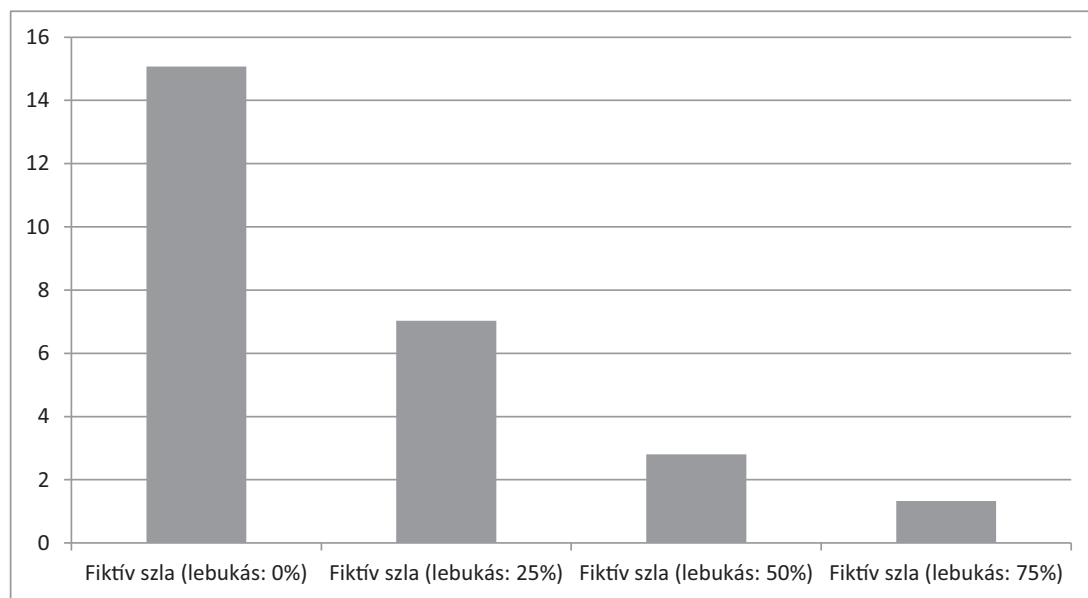
3. táblázat: Az adómorál és a vállalt kockázat szintjének összefüggése (százalékpont)

Kockázat	Átlag	Szórás
Fiktív szla (lebukás: 0%)	15,07	12,47
Fiktív szla (lebukás: 25%)	7,03	9,44
Fiktív szla (lebukás: 50%)	2,80	5,71
Fiktív szla (lebukás: 75%)	1,33	4,57

Forrás: saját szerkesztés

Bár nem volt reprezentatív a felmérés, de úgy gondolom, jól látszik, miszerint elenyésző, vagy csak nagyon gyenge ellenőrzés mellett a fiktív számlán keresztüli jövedelem és ezáltal az adócsökkentés egy reálisan fennálló opció a többletjövedelemmel rendelkezők számára. Az ezzel történő manipulációra való hajlandóság viszont erősen csökken, ha a lebukás veszélye eléri vagy meghaladja az 50%-ot. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az adózók számára pontos adatok nem állnak rendelkezésre a lebukási valószínűségekről, így ezek valamelyest szubjektív valószínűségek, akkor viszonylag egyértelmű esélynek látszik az adócsalás bizonyos formáinak visszaszorítására, ha az adózók azon érzetét vagy vélekedését erősíti, hogy a lebukás esélye egyre nagyobb, vagy legalábbis magasabb, mint amekkora az valójában.

1. ábra: *Eltérő lebukási valószínűségek esetén a fiktív számla értékének legfeljebb mekkora hányadát fizetnék ki átlagosan az adó elkerülése érdekében*

Forrás: saját szerkesztés

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) szervezeti kialakítása után még hatékonyabb és erősebb ellenőrzési rendszert vezetett be a korábbi gyakorlatnál. Szemléletes adatok a vagyongyarapódással kapcsolatosan, hogy 2012-ben 2029 vagyongyarapódással összefüggő vizsgálatot végzett a NAV, közel kétszeresét a 2011. évinek. A revíziók 78 százaléka (1578) zárult megállapítással. A vizsgálatok során 20,6 milliárd forint nettó adókülönbötet tártak fel, ami 89 százalékkal több az előző évinél. Nem gondolom, hogy az adómorál javítható az ellenőrzések számának vagy éppen a kiszabott bírság összegének emelésével, viszont kellő visszatartó erőt jelenthet az „ingadozó” adófizetési hajlandóságú adóalanyok számára, ha nagy a lebukás valószínűsége.

A válaszadók adómoráljával legszorosabb kapcsolatban lévő magyarázó változók segítségével regressziófüggvényt illesztettem, melynek eredménye a 4. táblázatban látható.

4. táblázat: Az adómorál szintjét meghatározó tényezők és azok hatása

Változó	b_i	$s(b_i)$	t érték	p érték
Konstans	56,974	20,443	2,787	0,006
Mach-pont	-0,775	0,274	-2,830	0,006
Nem	-9,273	8,175	-1,134	0,260
Kor	0,804	0,494	1,627	0,107

Forrás: saját szerkesztés

Az egyéni adómorált a legerősebben és egyben negatívan befolyásoló tényező a machiavellista személyiségjegyek pontszáma. Mindkettőt 0–100 közötti skálán mérve, ha valakinek 1 ponttal magasabb a Mach-pontszáma, akkor annak átlagosan 0,78 ponttal alacsonyabb az adómorálja, mely együttható 1% alatti szignifikanciaszinten szignifikáns. Jól látható, hogy mennyire káros ennek a szemléletnek a hatása, ha belegondolunk, hogy egy átlagosan jó szándékú személyhez (legyen a Mach-pontja 20) képest egy viszonylag machiavellista személy (nem kirívó egy 70 körüli érték) adómorálja átlagosan közel 40 ponttal alacsonyabb.

A nemnek, mint magyarázó változónak a hatását vizsgálva elmondható, hogy az egyfelől nem szignifikáns ($p=0,26$), másfelől pedig a férfiak adómorálja átlagosan kismértékben alacsonyabb, mint a nőké.

A korrall kapcsolatban pedig ugyanazt lehet ismételtelen elmondani, mint korábban, miszerint az idősebbek adómorálja jelen pillanatban jobb (az egy évvel idősebb válaszadó adómorálja átlagosan 0,8 ponttal magasabb), mint a fiataloké, mely hatás nagyjából 10%-os szignifikanciaszinten jelentős.

A teljes regressziófüggvény többszörös korrelációs együtthatója $R=0,4$ ($F=5,63$; $p=0,0014$), mely alapján elmondható, hogy az adómorál szintjének leírásához még további tényezők feltárására van szükség, azonban a Mach-pont mindenképpen jelentős magyarázó változó, és feltehetőleg a generációs különbségnek sem elhanyagolható a hatása.

Javaslatok az adómorál fejlesztésére

Nem bizonyított, hogy a magas adókulcsok csökkentése önmagában növeli az adófizetési hajlandóságot és ezen keresztül rövid távon az adóbázist. Bár számos empirikus elemzés talált pozitív összefüggést az adóterhelés és a szürkegazdaság között (pl. Schneider 2005), a tapaszt-

talatok alapján pusztán az adóterhelés csökkentése nem csökkenti a rejtett gazdaság méretét, a mérséklődő adókulcsok miatt önmagában nem javul az adómorál (Scharle 2002). Tehát ha az adóelkerülés széles körben gyakorlattá vált, az adócsökkentés nem jelent elég ösztönzőt, akkor sem, ha részben a magas adók késztették kialakulását. Emellett a magas adók és az adóelkerülés közötti kapcsolat endogén, vagyis az adókulcsok részben éppen a kiterjedt informális gazdaság következményeként magasak. Andreoni és szerzőtársai (1998) az adóelkerülés elemzésében olyan puhább, de fontos fogalmakat is bevezettek, mint az erkölcsi érzelmek és az adófizető elégedettsége a közszolgáltatásokkal. A szerzők az adómorállal összefüggésben három fontos észrevételt tettek:¹⁹ 1. erkölcsösebb állampolgárok több adót vallanak be; 2. nagyobb az adóelkerülés, ha az állampolgárok méltánytalanabbnak tekintik az adórendszert; 3. nagyobb az adóelkerülés, ha az adófizetők elégedetlenebbek a közszolgáltatásokkal.

A „folyamatos adóreform”, vagyis az adószabályok évről évre történő változtatása kiszámíthatatlan gazdasági környezetet jelent és negatívan hat az adómorálra. A nagy bevételkiesést eredményező kiskapuk bezárása és az adóelkerülés ellen hozott adminisztratív adószabályok nem egyenlők az adóreformmal. Az adófizetési hajlandóságot rövid távon növelő és az adóelkerülést rövid távon csökkentő intézkedések nem feltétlenül eredményezik egyben az adómorál hosszabb távú javulását, így az új adószabályok kiismerésével és új kiskapuk találásával az adóelkerülés ismét emelkedhet. Az adóamnesztiák is könnyen beépülnek a várakozásokba, tovább rontva az adómorált.

Az adórendszer átalakításakor és az adófizetési morálra, a horizontális és vertikális egyenlőségre gyakorolt hatásakor nem csak a személyi jövedelemadókat, hanem a társadalombiztosítási járulékokat is számításba kell venni, sőt sok esetben a társadalombiztosítási rendszerek jelentik a meghatározó tényezőt. Ez még akkor is így van, ha a társadalombiztosítási járulékokhoz – az adókkal ellentétben – közvetlen biztosítási jogviszony és szolgáltatás tartozik, ami a nyugdíj és az egészségbiztosítás némely eleme (pl. táppénz) esetében ráadásul arányos a befizetett járulékokkal. Jó példát jelent az utóbbi évtized „egykulcsos” adóreformjainak eltérő gazdasági és adófizetési hajlandóságra gyakorolt hatása, ahol a különbségeket részben a társadalombiztosítási rendszerek és járulékok eltérő változtatása magyarázta (Keen et al. 2006).

Kornai gondolata alapján (1990) a magyar adópolitikának az adómorál fejlesztéséhez továbbra is az imperszonális adónemekre kellene alapoznia. A forgalmi adók mellett (ami már egyébként is rekordmértékű nagyságrendjét illetően az Európai Unió tagállamai között) nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a *vagyon adóztatására*. Ez a megközelítés összhangban van az OECD véleményével is. Az OECD-tagországok vagyonadóból származó bevételei átlagosan a GDP 2 százalékát teszik ki. Magyarországon a vagyonadóból származó bevételek azonban

19 http://epa.oszk.hu/00000/00017/00171/pdf/01_simonovits.pdf, 484. o.

mindössze a GDP 1 százalékát tették ki 2008-ban. Ennek fényében nem volt indokolatlan az ingatlanadó bevezetésére tett 2009-es magyar kísérlet,²⁰ amelyet azonban 2010-ben az Alkotmánybíróság visszamenőleges hatállyal eltörölt. Az Alkotmánybíróság határozata indoklásában kifejti, hogy maga az ingatlanadó alkotmányosan nem kifogásolható, a problémát az adó alapjának számítási módja jelentheti.²¹

Az MNB szakértői javaslatokat fogalmaztak meg a magyar adórendszer adómorált javító intézkedéseire, melyek az alábbiakban foglalhatók össze:²²

- *Az alkalmazottak és az önfoglalkoztatók terheinek egyenlőbbé tétele* csökkenti az ösztönzést a munkajövedelmek vállalkozói jövedelemként történő kimutatására, lehetővé teszi a munka terheinek mérséklését és javítja a horizontális egyenlőséget, ami emelheti az adórendszer érzékelt igazságosságát, javíthatja az adómorált.
- *A nyugdíjrendszerbe vetett bizalom javítása.* A nyugdíjjárulékok elméletben az adóktól eltérően a befizetésekkel arányos nyugdíjat jelentenek a jövőben, tehát a járulékfizetés egyfajta kényszerű megtakarításként értékelhető, amely biztosítja az időskori megélhetést. A nyugdíjfizetési kötelezettség alóli kibújásnak több oka lehet. Egyrészt a járulékelkerülést motiválhatja a kötelező nyugdíjrendszerrel szembeni bizalmatlanság. Az emberek az gondolhatják, hogy saját megtakarítással nagyobb hatékonysággal gondoskodhatnak magukról időskorukban, és e likvidebb megtakarítás addig is biztonsági tartalékul szolgál.
- *Az adóamnesztia kerülendő.* A nemzetközi tapasztalatok (pl. Görögország) szerint az adóamnesztia ronthatja az adómorált, és az amnesztia megismétlődését várva a jövőbeli befizetési hajlandóságot is csökkentheti.
- A helyben (településen) maradó bevételek növelése.

Hazai kezdeményezés az adómorál hatásának elméleti elemzése is, Simonovits (2010) tanulmánya²³ csak bérjövendelmekkel számoló elméleti modelljének²⁴ hipotézise: minél jobb a társadalom adómorálja, annál nagyobb a társadalmilag optimális marginális adókulcs és – egy bizonyos küszöbérték felett – az alapjádék is.

20 A magyar Országgyűlés 2009. június 29-én elfogadta az egyes nagy értékű vagyontárgyakat terhelő 2009. évi LXXVIII. számú törvényt.

21 8/2010. (I. 28.) számú AB-határozat.

22 MNB Műhelytanulmányok 65. sorszámu tanulmánya (Krekó – P. Kiss 2007).

23 Simonovits (2010: 483).

24 A határesetben, amikor az egyének teljes keresetüket bevallják és a munkakínálat továbbra is rögzített, társadalmilag optimális a jövedelmek teljes újraelosztása, a fogyasztás teljes egyenlősége. A modell gyakorlati használhatóságát illetően maga a szerző figyelmeztet: „...a nehézségek arra készítetnek, hogy egyelőre elégedjünk meg egy végletesen leegyszerűsített modellel. Azt reméljük, hogy minden elvontsága ellenére játékmodellünk hozzájárul a keresetbevallás és az újraelosztás kapcsolatának jobb megértéséhez. Mindenesetre különleges óvatossággal kell fogadni a modelltől levont következtetéseket”.

Az adóhatósági kommunikáció fejlesztése az adómorál javítására. Az egyes országok adóhatóságai közötti együttműködés erősítése, támogatása céljából 1996-ban létrehozták az Adóhatóságok Európai Szervezetét²⁵ (IOTA – Intra-European Organisation of Tax Administrations). A kormányok közötti szervezethez 44 nemzeti adóhivatal csatlakozott. Az IOTA hivatala Magyarországon, Budapesten van (Intra-European Organisation [2008]). A brit adóhivatalnál készült kutatás eredményei alapján az adózói magatartások mozgatórugóinak megértésével az adóhivatalnak lehetősége nyílt arra, hogy bizonyos paramétereket megváltoztasson, tehát az adózókat az adókötelezettség teljesítése felé mozdítsa el. Ennek eredményeként megvalósították az adórés csökkentését az adózókról gyűjtött információk segítségével. Az adórés csökkentésének lehetséges módjai az egyes szegmenseknél a következők voltak:

- A kötelezettségeiket teljesítő adózóknál célszerű volt az adminisztratív korlátok csökkentése, az eljárások egyszerűsítése.
- A hibásan teljesítőknél preventív jellegű tájékoztató, oktató tevékenység kifejtése.
- A szándékosan mulasztóknál a mulasztás mértékével arányos beavatkozás.

Összegzés, a kutatás jövőbeli irányai

A tanulmány értelmezési keretet ad az adómorál fogalmának kérdésére, mely összetett jelenség, amit a jogtudomány, a közgazdaság-tudomány, a szociológia, a pszichológia eszközeivel vizsgálhatunk. Egy empirikus kutatás eredményeit értékelve több érdekes tényezőt különíttem el, melyeket tovább vizsgálva lényegében beazonosíthatóvá válik az adófizetési hajlandóságot meghatározó faktorok összessége. Természetesen további kutatások szükségesek ahhoz, hogy ezeket a sejtéseket igazolni lehessen.

Publikációmban a magyar adómorál kérdését történeti és szociokulturális aspektusból elemeztem, vizsgáltam a szocialista rendszer és a rendszerváltozást követő időszak adószabályozását, a mai adórendszer adómorálra ható tényezőit, összetevőit. *A kutatás kiterjesztését tervezem nemzetközi szinten*, hiszen csak sejtésként fogalmaztam meg, hogy az adózási morált befolyásoló egyik legfontosabb tényező a kulturális-társadalmi és az államhatalmi berendezkedés hatása az egyénre, mint adófizetőre.

Összességében elmondható a válaszadók adatai alapján, hogy a válaszadók nincsenek tisztában az átengedett központi adók nagyságával, de alapvetően a beszedett adóbevétel kisebb hányadára gondolnak. Érdekes lenne a kérdőívet a főiskolai képzésbe frissen becsatlakozó, adózással kapcsolatos tananyagot még nem tanult fiatalokkal kitöltetni, majd ugyanezt a kört meg-

²⁵ A nemzetközi szervezet keretében kicserélik az egyes nemzeti kommunikációk, az online kapcsolattartás, a fair adminisztráció, a szolgáltatásaik színvonalának fejlesztésében kialakított jó gyakorlataikat, a fiatalok adózási ismereteinek oktatásban szerzett tapasztalatait.

kérdezni az adózással kapcsolatos tárgyak teljesítését követően. Érdekes – akár az oktatásban is használható – információval gazdagodnánk, ha azt látnánk, hogy az adózás tárgyak oktatása képes hatni az ilyen alapszintű tájékozottságra.

Érdeemes megfigyelni, hogy a válaszadóknak pontosan a fele nyilatkozott úgy, hogy hajlandó lenne akár plusz adóterhet is vállalni, ha biztos lehetne abban, hogy a pluszban befizetett adó kizárólag a helyi közösség bevételeit képezné. Ezen a téren a férfiak tűnnek inkább hajlandóknak plusz adóterhet viselni. Ezt a kérdéskört is érdemes lenne további vizsgálatok tárgyává tenni – arra a kérdésre, hogy a mintában szereplő férfiak hölgyekhez képest szignifikánsnak mondható nagyobb adóterhelés-vállalása általános jelenség lehet-e a magyar társadalomban, nem adhatunk egyértelmű választ. Mindenesetre érdekes információ, hogy az emberek általában – és ha férfiakról van szó, akkor ez az állítás még inkább igaz – hajlandóbbak több adóterhet vállalni, ha abból a helyi önkormányzat részesedik, nyilván arra gondolván, hogy a helyi élet-körülmények lesznek ezzel jobbak számukra. Ezek szerint a mintában szereplő férfiak ebből a szempontból racionálisabban gondolkodtak, mint a hölgyek. Nyilván nem fogalmazható meg egy konkrét javaslat ezen érték ismeretében az adómorál javítására, de az elmondható, hogy a nagyobb transzparencia biztosítása (Mire költi az állam az adóbevételt?, Javul az életminőségem ezzel?) hasonló irányú hatást válthat ki az adóalanyokban, azaz nagyobb adófizetési hajlandóságot mutathatnak mind a meglévő, mind pedig a tervezett adókkal kapcsolatosan.

Bár nem volt reprezentatív a felmérés, de úgy gondolom, hogy elfogadható állítás, miszerint elenyésző, vagy csak nagyon gyenge ellenőrzés mellett a fiktív számlán keresztüli jövedelem és ezáltal az adócsökkentés egy reálisan fennálló opció a többletjövedelemmel rendelkezők számára. Az ezzel történő manipulációra való hajlandóság viszont erősen csökken, ha a lebukás veszélye eléri vagy meghaladja az 50%-ot. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az adózók számára pontos adatok nem állnak rendelkezésre a lebukási valószínűségekről, így ezek valamelyest szubjektív valószínűségek, akkor viszonylag egyértelmű esélynek látszik az adócsalás bizonyos formáinak visszaszorítására, ha erősítik az adózók azon érzetét vagy vélekedését, hogy a lebukás esélye egyre nagyobb, vagy legalábbis magasabb, mint amekkora az valójában.

Várakozásaimmal megegyező eredményt kaptam arra a kérdésre, hogy milyen kapcsolat van a Mach-pontszám és a fiktív számla felé való elhajlás között. Pozitív irányú, viszonylag jelentős kapcsolat van egy személy machivellista személyiségjegyeinek erőssége és a kockázatmentesen fiktív számlára költeni kívánt összeg nagysága között ($r=0,346$). Ezt az eredményt két érveléssel is alátámasztani: egyfelől, akiknek erős machivellista személyiségjegyei vannak, azok számára nem jelent különösebb problémát az egyéni haszonszerzés a közösség rovására, másrészt vélekedésük a hatalmat gyakorlókról inkább megfelel az opportunistáknak, öncélú emberről alkotott képnek, ami könnyen igazolhatja saját cselekedetüket, mellyel az adóbevételeket csökkentik.

Azt gondolom, hogy egy transzparenssebb, az adófizetők számára jobban ismert, kevésbé

gyakran változó adórendszer (különösen, ami az adóbevételek felhasználását illeti), melyben a helyi önkormányzatok nagyobb részarányban kapnának vissza a beszedett központi adóbevétekből, mindenképpen növelné a magyar adófizetők adófizetési hajlandóságát.

Hivatkozások

- Allingham, M. – Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323–338.
- Andreoni, J. – Erard, B. – Feinstein, J. (1998.) Tax Compliance. *Journal of Economic Literature*, 36, 818–860.
- Frey, B. S. – Weck-Hannemann, H. (1984). The hidden economy as an ‘unobserved’ variable. *European Economic Review*, 26, 33–53.
- Gray, C. W. (1990). Tax systems in the reforming socialist economies of Europe. PRE Working Paper Series, WPS 501, The World Bank, Washington, p. 19.
- Keen, M. – Kim, Y. – Varsano, R. (2006). The ‘Flat Tax(es)’: Principles and Evidence. IMF working paper, No. 06/218.
- Kornai, J. (1990). *The Road to a Free Economy – Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Kornai, J. (1996). Négy jellegzetesség. A magyar fejlődés politikai gazdaságtani megközelítésben, 2. rész. *Közgazdasági Szemle*, 63(1), 10–11.
- Kovácsné S. Á. – Tóth Zs. (2014). Tax morale – Hungarian legal, historical, social and cultural circumstances. Kolozsvar, megjelenés alatt.
- Krekó J. – P. Kiss G. (2007). Adóelkerülés és a magyar adórendszer. MNB-tanulmányok sorozat, 65. szám. (http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_mnbstanulmanyok/MT_65.pdf)
- Lackó M. (2006). Az adóráták és a korrupció hatásai a munkapiacra – Keresztmetszeti összehasonlító elemzés az OECD-országokon. *Közgazdasági Szemle*, 53, 961–985.
- Méder Zs. Z. – Simonovits A. – Vincze J. (2012). Adómorál és adócsalás – társadalmi preferenciák és korlátozott racionalitás. *Közgazdasági Szemle*, 59, 1086–1106.
- Móricz Zs.: *Rokonok*. mek.oszk.hu/01100/01150/01150.rtf, 19.
- Musgrave, R. – Musgrave, P. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. New York: McGraw-Hill Book Company. International Edition.
- Nagy A. (2004). *Helyi adózás Magyarországon*. Debreceni Jogi Műhely.
http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/helyi_adozas_magyarorszagon/

- OECD (2004). *Employment Outlook*, 5. fejezet.
- OECD Economic Surveys Hungary (2012). www.oecd.org, 17.
- Scharle Á. (2002). Tax evasion as innovation in small businesses in Hungary, manuscript.
- Schneider, F. (2005). *Shadow Economies of 145 Countries all over the World: Estimation Results over the Period 1999 to 2003*.
- Simonovits, A (2010). Adómorál és adórendszer. *Közgazdasági Szemle*, 57, 481–496.
- Tanzi, V. (1991). Tax reform and the move to a market economy: overview of the issues, 19–34.
- Tanzi, V. (1993). Fiscal policy and the economic restructuring of economies in transition. IMF, Fiscal Affairs Department, WP/93/22.
- Tanzi, V. (2002). Corruption around the world: Causes, consequences, scope, and cures. In Abed, G. T. – Gupta, S. (eds.): *Governance, Corruption and Economic Performance*. Washington: International Monetary Fund, 19–58.
- Tóth E. (2010). Az APEH marketingkommunikációja, az adómorál javítása. BGF–KKF. http://elib.kkf.hu/edip/D_15441.pdf.
- Turay A. (2000). Az ember és az erkölcs. Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán. <http://mek.oszk.hu/08700/08783/html/etika.htm>.
- Vigvári A. (2002). Az önkormányzati pénzügyek közgazdaságtanának néhány alapkérdése. *Pénzügyi Szemle*, 2, 138–151.
- Yitzhaki, S. (1974). Income tax evasion: A theoretical analysis. A Note. *Journal of Public Economics*, 3, 201–202.
1990. évi CIV. törvény a Magyar Köztársaság 1991. évi állami költségvetéséről és az államháztartás vitelének 1991. évi szabályairól.
1996. évi CXXIV. törvény a Magyar Köztársaság 1997. évi költségvetéséről.
- 8/2010. (I. 28.) számú AB-határozat.
- Intra-European Organisation of Tax Administrations (2008.). IOTA Strategy 2008-2012 (IOTA, Slovenia) http://www.iota-tax.org/images/stories/documents/statutory_documents/strategy_2008-2012.pdf
- <http://vallalkozoi.negyed.hu/vnegyed/20130903-romokban-az-adomoral.html> (letöltve: 2013. 09. 05.).

Melléklet – Kérdőív (minta)

1. Véleménye szerint ma Magyarországon vannak ún. átengedett központi adók (a központi költségvetés az adóbevétel meghatározott százalékát visszautalja a helyi önkormányzatnak)?

igen

nem

Mi a véleménye, a helyi lakosok által befizetett gépjárműadóból részesedik-e a helyi önkormányzat?

igen, ennyi százalékban:.....%

nem

Mi a véleménye, a helyi lakosok által befizetett személyi jövedelemadóból részesedik-e a helyi önkormányzat?

igen, ennyi százalékban:.....%

nem

2. Nem a munkaviszonyában, hanem azon kívül, de szakmai tevékenysége után realizált jövedelme terhére hajlandó lenne-e Ön akár magasabb adókulcsot is vállalni, ha biztos lehetne abban, hogy a helyi önkormányzat nagyobb arányban részesedne belőle, és a helyi lakosok életminősége javulna ezáltal?

A jelenlegi 16%-os adókulcshoz képest%-kal vállalnék többet.

3. Képzeld el a következő szituációt:

Ön nem a munkaviszonyában, hanem azon kívül, de szakmai tevékenysége után 1 millió forint *bevétele*re tesz szert (nem lakásértékesítés, nem nyereség, hanem szakmai munkával elért díjazás). Az adóköteles jövedelmet összesen 30% adó és járulékok közteher terheli.

Ha lehetősége lenne 500 E Ft értékben „fiktív” számlát vásárolni, mellyel csökkenteni tudja az adóköteles jövedelmét – figyelembe véve az alábbi lebukási valószínűségeket –, a számlaérték hány százalékát lenne hajlandó egy ilyen számláért kifizetni?

a számlaérték ennyi %-át fizetném ki érte

a fiktív számla esetén a lebukási valószínűség 0%: %

a fiktív számla esetén a lebukási valószínűség 25%: %

a fiktív számla esetén a lebukási valószínűség 50%: %

a fiktív számla esetén a lebukási valószínűség 75%: %

4. Az alábbi állításokról döntse el, hogy mennyire ért azokkal egyet 1–7 közötti skálán, ahol 1 jelenti, hogy abszolút nem ért egyet, míg 7 jelenti, hogy abszolút egyetért.

Az emberek alapján véve tisztességesek és becsületesek.

Az őszinteség a legcélravezetőbb.

Csak olyat tegyünk, ami erkölcsileg helyes.

Általánosságban jobb szerénynek és becsületesnek lenni, mint fontosnak és becstelennek.

A legfőbb különbség a bűnözők és más emberek között, hogy a bűnözők elég hülyék voltak ahhoz, hogy elkapják őket.

5. Neme: nő férfi

Életkora: év